

GÉRARD DE Nerval'İN DOĞU'DA SEYAHAT'İNDE TÜRK / OSMANLI İMGESİ

Ümran TÜRKYILMAZ*

Öz

Makalemizde, XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı şehirlerine yolculuk eden Gérard de Nerval'in Doğu'da Seyahat adlı yapıtında aktarılan Türk/Osmanlı imgesi metne bağlı inceleme yöntemi ile çözümlenmeye çalışılacaktır.

XIX. yüzyıl Fransa'sında, günlük yaşam ile düşleri, gerçeklik ile hayalleri birbirine karışmış olarak yaşayan Nerval, yaşamındaki düzensizlikleri ve acıları sona erdirecek olan umut ışığını Doğu'da görür. Uzun yıllar düşlerinde gezdiği Osmanlı şehirlerini ayrıntılı olarak betimleyen Nerval, Mısır ve Suriye ile başladığı yolculuğunu İstanbul'da sürdürür. Söz konusu uzamlarda, Nerval; Doğu'nun efsanelerini, geleneklerini ve göreneklerini, toplumsal ve siyasal yapısını titizlikle aktarır. İstanbul, özellikle de Pera izlenimleri, harem yaşantısı, dini farklılıklara karşı gösterilen toplumsal hoşgörü, Müslüman mezarlıkları, pazar yerleri, dini bayramlar, Ramazan eğlenceleri gibi toplumsal olay ve olgular konusunda yazar tarafından verilen bilgiler, yapıtın kültürel artalanını oluşturur.

Anahtar Sözcükler: Gérard de Nerval, Doğu'da Seyahat, Türk/Osmanlı İmgesi, XIX. yüzyıl, Doğu'nun algılanması, Yolculuk, Oryantalizm, Öteki.

Résumé

Les images Turque / Ottomane dans Voyage En Orient de Gérard de Nerval

Dans notre article, nous allons essayer d'étudier par une méthode analytique, les images turque/ ottomane découlant du Voyage en Orient de Gérard de Nerval qui avait parcouru les principales villes de l'Empire Ottoman du XIXème siècle.

À cette époque en France Nerval qui vivait en brouillant la vie quotidienne avec les rêves; la réalité avec l'imagination, voit en Orient la lueur de l'espoir qui mettrait fin aux désordres et amertumes de son existence. Nerval qui décrit en détails les villes ottomanes qu'il avait déjà visitées dans ses rêves, durant de longues années, poursuit son voyage commencé en Egypte et en Syrie, jusqu'à Istanbul. Nerval nous transmet minutieusement les légendes, traditions, coutumes, structures

* Yrd.Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, uturkyilmaz@gazi.edu.tr

sociales et politiques orientales. Les informations transmises par l'auteur sur Istanbul, particulièrement sur Péra, telles la vie au harem, la tolérance vis à vis des différences religieuses, les cimetières musulmans, les marchés, les fêtes religieuses, les divertissements du ramadan constituent l'aspect culturel de cet ouvrage.

Mots clés: Gérard de Nerval, *Voyage en Orient*, Image Turc / Ottoman, XIXème siècle, La perception de l'Orient, Le voyage, L'orientalisme, L'autre.

Batı'nın Doğu ve Doğu'lu imgesi, Ortaçağ'da başlayan Haçlı Seferleri, Müslüman topraklarında bulunan kutsal şehir Kudüs'ü ziyaret eden dindar Hıristiyanlar, tüccar ve gezginlerin geniş bir etki alanına sahip yolculuklarına dayanır. Söz konusu yolcular ve bu yolculuklarda oluşan imge dünyası; Ortaçağ'da Müslüman imgesi iken, Rönesans sonrasında bir Türk / Osmanlı imgesine ya da anlatımına dönüşür, çünkü Rönesans sonrasında Türkler İslamiyet'in koruyucusu ve Müslümanların en güçlü temsilcisi olarak kabul edilmiş, böylelikle büyük ölçüde Ortaçağ'da biçimlenen Batılı'nın Müslümanlara yönelik mutlak kabulleri ve var olan imgelerin pekiştirici etkileri Türk / Osmanlı'ya yönelmiştir. Batı medeniyetinin kökenlerine dönüş olarak yaşanan Doğu yolculukları kapsamında "Doğu", yüzyıllar boyunca dışlanarak, ötekileştirilerek ele alınır ve Hıristiyan fanatikliğinin etkisi ile tasarılanır. Gezginlerin yapıtlarında, Türk ve Müslüman dünyasının kemikleşmiş portresi ayrıntılı bir şekilde sunulur. Bu iki sözcük, korku ve nefret başta olmak üzere pek çok olumsuz duygu ile birlikte anılır ve aşağılayıcı sıfatlarla imlenir. Batı'nın üstünlüğü esasına dayanan yerleşik görüşün sonucu olarak ve düşünürlerin de katkısıyla oluşan ortak bakış ve imge uyarınca "Müslüman"; şeytanın çocuğu, Muhammed'in müridi, yakıcı ve yıkıcı, "Türk" ise özellikle yağmacı, yabancı, uzak, barbar, ırza geçen, öç düşkün, birçok sanatı yok eden, köle ticareti yapan, vezirlerini katleden, sonu gelmeyen taht kavgaları içinde olan, güdü ve törelerin esiri, tembel, duyarsız ve bu kavramlarla ilintilendirilen istençsiz bir topluluk yargısına dayanır. Bu yargı, oryantlizmin düşünsel köklerini açık bir biçimde ortaya koyar. Şiddet, vahşet, kötülük ve zalimlikle özdeşleştirilen Türk'ün barbar olarak tablosu sunulur. Nefret ile birlikte gelen tüm kötücül duygular, giderek daha da olumsuz niteliğe bürünür ve ortaya daha da saldırgan korkunç bir Türk imgesi çıkar:

Eğer Türklere bakacak olursanız bunları beter bir halde görürsünüz: inanç yoksunu, kanunsuz, kibirli, barbar, şehvetli, hayvani, hırsız, katil, gaddar; sanattan ve dürüst bir hayat düzeninden yoksun, Tanrı korkusu olmayan, kanunsuz, edebiyattan ve bilimden yoksun insanlardır: kan ve savaş dostudurlar. (Kumrular, 2008: 53)

Kuşkusuz antik çağlardan bu yana, şaşırtıcı anılar ve görüntüler içeren, olağanüstü olaylarla donanmış ve uzak bir fantezi uzamı olan Doğu, çoğunlukla tehlike k+aynağı olarak değerlendirilir.

Eğer insanların acımasız paganlar ve gaddar Türkler tarafından iğrenç şekilde katledilişini, çocukların korkunç ve gaddarca kılıçtan geçirilişini, kadınların ve bakirelerin utanç verici bir şekilde ırzlarına geçilmesini yazmaya kalkacak olursam, eminim ki kulaklarınız duymaktan tiksinecek, gözleriniz ise okumaya tahammül edemeyecek. (Kumrular, 2008: 38)

Olumsuz değerlendirmeleriyle öne çıkan Doğu'lunun üzerinde yaratılan ve yüzyıllar boyu süregelen dogmatik düşünceler yinelenir. Oryantalizmin ipuçlarını içeren bu saptamaların olası çıkarımlarından Doğu despotizmi ve Doğu acımasızlığı gibi neredeyse klişeye dönüşen olumsuz imgelerin yanı sıra, Doğu'nun duyusallığı, görkemi ve kültür birikimi gibi pek çok çelişkili genellemeler, Doğu'yu tanımak için yola çıkan gezginlerin benzer izleklerinin yaygınlaşmasına yol açar. Bu açıdan bakıldığında, kendisini Doğu ile karşılaştırarak, akıllı ve üstün gören Batı, ilk bakışta Doğu'yu egzotik varlığın uzamı, sahiplenici ya da baskı altına alıcı tecrübelerin yeri, medeniliğin tam karşıtı ve tehlikeli "öteki" olarak, renkleri, ışıkları, motifleri, ritimleri ve insanlarıyla imler. Bu saptamalarla verilmek istenen ileti son derece açıktır: Batı, Aydınlanma'nın getirdiği üstünlük sayesinde Doğu'yu yeniden yapılandırma ve hiç kuşkusuz ona egemen olma eğilimlerini geliştirir ve asıl belirleyici Batı, Doğu'yu temsil etme zorunluluğunu kendisinde hisseder.

Batı, on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Doğu'yu tanımak amacı ile yola çıkmış ve hegemonyasının genel şemsiyesi altında tüm güçlerini kullanarak Doğu'ya dalmıştır. (Said, 1995: 20)

19. yüzyılda Doğu'ya yolculuk eden gezginlerden Gérard de Nerval, yaşamının odak noktasındaki delice tutkun olduğu Jenny Colon'un 1842 yılında ölümünden sonra, geçirdiği bunalımların ve sinir krizlerinin ardından, uzun zamandır düşlediği, Malta, Mısır ve Suriye'yi kapsayan ve ardından Kıbrıs ve İstanbul'a dek uzanan Doğu yolculuğuna 1843 yılında çıkar. 1843 bir dönüm noktası olur. Nerval'e yaratıcılığın, rastlantıların ve mucizelerin kapılarını açan yolculuğu, yaklaşık bir yıl sürer. Doğu izlenimlerini ortaya koyduğu bu yolculuğu süresince, büyük bir insani coşku ve yazınsal duyarlılıkla, kendi yaşamında eksik saydığı şeylerin peşine düşen şair, dünyanın gizemli bu doğu şehirlerinde, insanların, caddelerinde, kahvehanelerinde, şiirlerinde, masallarında, imgelem gücünü besleyen

sorularına yanıtlar arar. 1851'de yayımladığı *Doğu'da Seyahat*'te Nerval, sıra dışı duyumlarla bezenmiş, yeni uzamların arayışı içinde, umudu, sessizliği ve erinci, tüm bağlarından kurtulduğu Doğu'da bulur. Öte yandan bu uzamın yaşam veren enerjisiyle anlatı sanatını ve kendisini besler:

Aşkımı yalnızlık içindeki bir av hayvanı gibi yüreğimde götürdüm. Oh! Bir fikrim, bir amacım, bir isteğim, düş kuracağım, ulaşmaya çalışacağım bir şey olduğu için ne kadar da mutluydum! Gençliğimin bütün kuvvetini ve esinlerini canlandıran bu ülke, bana bunu borçluydu kuşkusuz; bu anayurda bastığım anda, tarihimizin ve inançlarımızın kutlu kaynaklarına dalınca, günlerimin akışını durdurduğumu, dünyanın bu beşiğinde kendimi yeniden çocuk haline getirdiğimi, bu gençlik içinde hâlâ genç olduğumu hissetmişim. (Nerval, 2012 : 447)

Bir yanda annesinin çok erken ölümüyle birlikte sevgi ve şefkatten yoksun bir ailede yetişmesi, diğer yanda tiyatro sanatçısı Jenny Colon'a duyduğu karşılıksız aşkı, Nerval'in art arda gelen anlardan oluşan zaman içinde, korkunç bir yalnızlık, mutsuzluk, boşluk ve çöküntü içine girmesine yol açar. Bilinçdışı ile bilinç, rüya ile gerçek, görülebilen ile görülemeyen, geçmiş ile şimdi arasında sürekli bocalaması *Doğu'da Seyahat*'te en belirgin örneklerini sunar. Sevdiği kadınlarda tanrıçaları, tanrıçalarda sevdiği kadınları gören romantik gezgin, varlıkların farklı tenlere bürünebileceğini gösterir ve özellikle ruh göçüne olan inancının altını şu sözlerle çizer:

İlk günah diye bir şey hiç söz konusu değil; iyi insanlar için cennet olmadığı gibi, kötüler için cehennem de yok. Ödüllendirilme ve cezalandırılma, ruhun başka bedenlere dönmesiyle, yeryüzünde gerçekleşiyor. Ruh göçü ise çok basit bir şekilde gerçekleşiyor. İnsanların sayısı hiç değişmiyor. Her saniye, biri ölüyor ve bir başkası doğuyor; ölümle kaçıp giden ruh, oluşmakta olan bedenlerin katına manyetik bir şekilde çekiliyor ve yıldızların etkisi, bu alınyazısı değiş tokuşu hemen belirliyor; ama insanlar göksel ruhlardan farklı olarak, bu ruh göçünün farkında değiller. (Nerval, 2012 : 457)

Yabancı bir ülkede yaşamın ötesindeki bir başka yeri arayan ve yukarıdaki saptamaları yapan Nerval, sanrılarında ve rüyalarından söz ettikten sonra, kendi akıl hastalığı için, yaşadığı değişim sürecinin farkındalığını dile getirir. Bu sürecin çocukluk ve gençlik çağlarında yaşadıklarının yansımaları olması olasıdır:

Tümüyle zihnimizin gizemleri içinde geçmiş olan bir hastalığım izlenimlerini tamı tamına aktarmaya

çalışacağım- bu hastalık terimini niçin kullandığımı bilmiyorum; çünkü bana gelince, kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim. Kimi zaman, gücümün ve etkinliğimin iki katına çıktığına inanıyordum; her şeyi biliyordum, her şeyi kavırıyordum gibi geliyordu bana; imgeleme gücüm de sonsuz hazlar sunuyordu. (Nerval, 2012 : 20)

Deliliğine yüzleşerek bakan Nerval, Fransız Devrimi ile anlamını bulan özgürlük-eşitlik-kardeşlik kavramlarının değerlerini kaybettiğine inanır. Hoşgörünün, barışın, emeğin savunucusu olan şair, akılcı ve irdeleyici bir bakış açısıyla, insan yaşamını sınırlandıran dogmaları ele alır. Ancak ele aldığı bu sorunlar sonucunda, yaşadığı olumsuz duygularla, topluma yabancılaşır. Derin bir umutsuzluk ve tükenmişlikle, alışılmışın dışındaki bir uzamın sınırlarında Doğu yolculuğuna çıkar. Kendine bir soyağacı yaratmak ister. Umutsuzluğunu sonlandıracağına inanarak yöneldiği bu yeni topraklarda, Batı felsefesindeki Türk / Osmanlı imgesinin izlerini sürer. Bu yönelime paralel olarak Batı'dan kaçarak, yabancı, uzak ve yasak uygarlıklarda gizlenen Nerval, karşılaştığı yeni kültürü, kadim öyküleri, insanları, sanat eserlerini, gelenek ve göreneklerini *Doğu'da Seyahat'te* gözler önüne serer ve yine aynı yerden bize seslenir. Bozulmamış bir doğada, kanaatkâr, yazgısına boyun eğen, geleneklerine ve inançlarına sıkı sıkıya bağlı bir yaşam sürdüren Doğu insanı ile karşılaşır. Nerval, yeni bir dünyaya göç etmenin kazandırdığı özgürlük duygusuyla içindeki benlik arayışını keşfeder ve bu durum onu adeta kaçısa doğru sürükler. Böylece Doğu'da gördüğü yerlerin tarihini, toplumsal ve siyasal düzenini, gelenek ve göreneklerini irdeleyen, saptamalar yapan ve zaman zaman da eleştiren Nerval, "öteki"ni nesnel olarak algılamaya çalışır. Jacques Huré'nin belirttiği gibi "başkalığını ve ötekiliğini gerektiğince canlandırmak için Doğu'ya dışarıdan değil, içeriden yaklaşmak" (Nerval, 2012: 18) ister. Yazar, mutlak bir yönetim altında yaşayan ve toplumsal yaşamda despotizmi olağan bir durum olarak benimseyen Doğu insanının, Batı'daki Bilim Devrimi, Aydınlanma, Fransız Devrimi, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan sınıf mücadelesi, kişisel ve toplumsal özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar üzerinde düşünmediğini, düşünsel etkinliklerinin öte dünya tasavvurları içinde eriyip gittiğini ve haktan hukuktan yoksun Doğu'lu öznenin "birey" olamadığını duyumsatır:

Doğu'nun parıltısında birey yitip gider; ışık Batı'da kendi içinde çakan ve o andan itibaren kendi dünyasını yaratan şimşeğe dönüşür. (...) Doğu'nun ışığı dışını, Batı'nın ışığı içini aydınlatır. (Kula, 2010: 108-109)

Romantik gezgin, bu durumu bir karşıtlık kaynağı olarak görür ve karşılaştırır. Söz konusu bu karşılaştırma eğilimi, yapıtın satırlarına da yansır ve güzel bir örnek teşkil eder:

Zaman zaman küstah davranan ya da hemen boyun eğen, her zaman kuvvetli ve geçici izlenimlerin etkisinde kalan ve de despotizmin, Doğu'nun normal siyasal yönetiminde ne kadar ağır bastığını anlamak için mutlaka tanımanız gereken bu insanları [...] Bunlara bir sopa vursanız, aslında böyle bir hakkınız olup olmadığını düşünmez ve bilmez [...] Durumunuz ona bayağı görünür önce, ama böbürlenirseniz ve yüksekte atarsanız, karşınızdaki basitliği etkileyen bir şahsiyet olursunuz hemen. Doğu, herhangi bir şeyden hiçbir zaman kuşkulamaz; orada her şey mümkündür. (Nerval, 2012: 19)

Bu açıdan bakıldığında Nerval'in çizdiği Doğu, özgürlük, eşitlik ve insan haklarını fark edemeyen "öteki"nin uzamı olarak karşımıza çıkar. Gelenek çizgisinin tümüyle yok olmadığı bu gizemli uzama ilişkin imgelerin etkisini sürdürdüğü söylenebilir. Bu nokta, efendi-köle diyalektiğiyle açıklanır:

İstencin bitimliliği Doğulunun özyapısıdır, onda istenç bitimlidir; henüz genelleşmemiştir. Bu nedenle sadece efendi-uşak konumu/ilişkisi vardır. Bu da despotizmin alanıdır. (Kula, 2010: 104)

Nerval, yapıtında Doğu'ya ilişkin mitolojik kurgu ve öğeler ile tarihsel içeriği ustaca harmanlayarak farklı bir bakış açısıyla açımalar. Söz konusu değerlendirmenin artalanını Batı'nın üstünlüğü ve Doğu'nun geriliği oluşturur. Doğu'luları başka bağlamlarda ve başka yaklaşımlarla değerlendiren Batı, üstün bir kültüre ve güce sahip olduğunu düşünür. Fransız yazınında ilgi odağı olan ve aynı izleklerle zenginleşen bir Doğu imgesi, tüm çarpıcılığıyla gözler önüne serilir. Osmanlı'nın Batı'daki bu imgesi, olumsuz yaklaşımların ve uzun bir nefret sürecinin bir birikimi olarak karşımıza çıkar ve anlaşılacağı üzere yerleşik imgelerin çoğu olumsuz / kötü değerlendirmeleri içerir. Doğu halkı ve toprağına ilişkin oryantalist söylem çizgisi, elbette Nerval'de de görülür. Değişmeyen Doğu söyleminden etkilenen yazar, Batı'nın bakışında gizemini sürdüren bir toplumun önyargıyla ele alınan yönlerini de kaleme alır. "Ben" ve "öteki" kavramları arasındaki net bir ayrımın çevresinde dolanır ve yazarın Doğu'ya ilişkin gözlemleri, kalıplaşmış yargıların tekrarı olarak aktarılır.

-Kâfir mi! diye bağırdım; (çünkü bu bir hakaretti) kâfir sensin, köpoğlu köpek!" Birkaç tatsız söz söyledik birbirimize; çünkü Doğu'da, kaba bir adamın söylediklerinin altında kalmamak gerekir; yoksa sizi çekingen sanarak dövmeye bile kalkabilir; oysa en ağır küfürler bile, orada bulunanların gözünde, sizin ya da karşınızdakinin galip gelmesi sonucu yaratır sadece". (Nerval, 2012: 607)

19. yüzyılda Balkanlardan başlayarak Doğu'ya giden yolların güvenli olmamasına karşın Nerval, egzotik güzelliği ve tarihsel zenginliğin cazibesıyla Doğu'ya yönelir.

"Galata Kulesi'nin dibinde, Konstantinapolis'in bütün panoraması, Boğaz'ı ve denizleri önümde uzanıyordu (...) Beni çevreleyen dingin ufuğun ötesinde, bu elbette Müslüman olan, ama şimdiden vatani anımsatan Avrupa topraklarının üstünde, anılarımda yanıp sönen o uzak serabın yarattığı hayranlığı duyuyordum. Çevremi kuşatan şeyler de bu izlenime ekleniyor: Cenevizli Galata'nın surlarının gölgesindeki bir Türk mezarlığı bu. Ardından da, aynı zamanda kahvehane olan bir Ermeni berber dükkanı var." (Nerval, 2012: 546)

Yolculuğun insanı özgürleştirdiğine ve sıkıntıdan kurtardığına olan inancı ile hiç kuşkusuz hayallerinin ötesine geçmek ister ve çevresinde ördüğü kültürel ilişkiler ağı ile adeta yeniden doğmaya başlar. Yolculuğu süresinde saray ve harem, gizemli esir pazarı, hamamlar, kahvehaneler, mezarlıklar, mesire yerleri, ramazan geceleri, Derviş tekkeleri, zarif camiler ve törenler aracılığıyla Doğu kültürünün izlerini yansıtır.

Deneyimlerini en sıcak duygularla yoğuran *Doğu'da Seyahat*'in Portreler bölümünde Nerval, evinin bahçesinde bir görünüp bir kaybolan feraceli bir kadının tıpkı İstanbul gibi, erişilmez ve fantastik olduğunu vurgularken aynı zamanda o kadının bastırıldığı duygularını uyandırdığını belirtir. Gruplar halinde çarşıya çıkabilen, mesire yerlerine gidebilen feraceli kadınların iç dünyalarını, şair ruhundan da bir şeyler ekleyerek okuruna sunar. Kadın, Nerval için ölümün ve erişilmezliğin bir sembolüdür. Osmanlı / Türk kadınına duyduğu merakın ve arzunun etkisiyle, Üsküdar mezarlığında fenerlerle dolaşan kadınları gözlemler. Doğu'lunun cinselliğe yaklaşımına ilişkin değerlendirmeleri *Doğu'da Seyahat*'te anlatan Nerval, kadınların bu egzotik uzamda ilginç birer varlık oluşlarını yansıtır. Farklı

kadınlarda, ölümsüz bir varlığa duyulan aşkı arayan Nerval, Osmanlı'yı kadınlarıyla keşfetmek amacındadır. Ancak onun için Osmanlı /Türk kadını, ulaşılması güç, ancak uzaktan seyredebileceği feracelerinin altında siluet biçiminde algılanabilen, güzellikleri, peçelerinin arasından fark edilebilen güzel göz ve burunlarıyla, alabildiğine alımlı yürüyen olağanüstü varlıklardır.

İstanbul'da kadınlar, Pera'da olduğundan çok daha fazla örtünmüş durumdadır: yeşil ya da mor bir ferace giyiyorlar, yüzleri kalın bir tülle örtülmüş durumda; gözlerinden ve burunlarının üst kısmından başka bir şeyi gösterdiklerine rastlamak çok nadir. (Nerval, 2012: 556)

Nerval, duyuşal hazzın değerlerini arttıran ve dışı kapalı sınımsız kafeslerde esir gibi tutulan uyuşuk ve kösnül kadınların şahsında, aslında Doğu'lu kadına ilişkin ortak Batılı görüşü öne çıkarır. Bu imgenin oluşumunda gezginlerin göz ardı edilemez bir katkısı söz konusudur. Bu görüşe göre, Doğu'lu kadının köle gibi yaşadığı vurgulanır. Ancak Nerval'e göre sanılanın aksine, kadını, kölelik ve aşağılık durumuna indirgeyen bir yargı bulunmaz. Nerval, *Doğu'da Seyahat*'te çok eşliliğin yaşandığı harem esrarının hayali imgelerden ve yanılısamalardan oluştuğunu şöyle açıklar:

Haremin tatlı yaşamı, kocanın ya da efendinin mutlak iktidarı, bir tek erkeği mutlu etmek için bir araya gelmiş güzelim kadınlar konusunda kurulmuş hayalleri bir yana bırakmak gerekiyordu: Din ya da âdetler, birçok Avrupalıyı hayranlığa sürüklemiş olan bu ideali, çok ılımlı hale getirmişti. Nitekim bizim önyargılarımıza kapılan ve Doğu hayatını o açıdan anlamış olan herkes, çok kısa bir süre sonra hayal kırıklığına uğramıştır. Her Müslüman İmparatorluğunda, evlenmiş bir kadının, bizimkilerle aynı ayrıcalıklara sahip olduğunu kafamıza sokalım. (...) Bu güzel kadınların, efendilerini eğlendirmek için şarkı söylediklerini ve dans ettiklerini bile düşünmeyelim. (Nerval, 2012: 269)

Değerlendirmelerini sürdüren Nerval'i etkileyen olay anlatılarından biri, son derece çarpıcıdır. Kahire'de kurulan köle pazarında, güleç zenci kadınların bulunduğu bir toplulukta, küçük kız çocuğunu bağrına basan ve yüzünü saklayarak ağlayan beyaz bir köle kadın ile karşılaşma anı örnek olarak verilebilir. Nerval'in savına bakılırsa, bu karşılaşma, hiçbir Batılı'nın tümüyle algılayamayacağı korkunç etkiler taşır. Esir pazarında kölelerin, çoğu zaman hayvan sürüleri gibi satılması dokunaklı bir biçimde resmedilir.

Yaşanan bu durum karşısında, Nerval'in kin dolu kalbiyle sunduğu manzara, Doğu'da köle kadınların sürekli olarak boyunduruk altında tutulduklarını temel alır. Tutsakların acıklı durumuna ve içine düştükleri sefaletin büyüklüğüne tanık olunur. Gündelik yaşamın bir parçası haline gelen esir pazarının betimlemesini yapmayı unutmayan Nerval, bu durumu, Osmanlıların baskıcılığının açık biçimde kanıtı olarak saptar ve pek çok anlatıda aktardığı sahneler, özellikle efendi ve kölesine ilişkin çeşitli ayrıntılar sunar. İşte kendi ağzından o anda hissettikleri:

Doğu yaşamını ne kadar kabul etmek isterse istesin, insan yine de yine Fransız hissediyor kendini... ve böyle anlarda duygulanıyor. Bir an, eğer elimden gelirse, onu satın almayı ve özgürlüğüne kavuşturmayı düşündüm". (Nerval, 2012: 231-232)

Yukarıda betimlenen Osmanlı / Türklere ilişkin oryantalist içerikli yerleşik imgeyi Nerval'in de ayrımsız bir yaklaşımla vurguladığı söylenebilir. Ancak bu köle kadın, sahiplenip korunan haremın gözdesidir ve efendisini kaybetme korkusuyla gözyaşı dökmektedir. Bu bağlamda, Batı'daki kölelik düzeni ile Doğu'daki kölelik düzeninin arasındaki ayrımın farkına varan Nerval, genellemelerin ve düşlerindeki Doğu'nun etkisinde olduğu gerçeğini aktarır ve şöyle bir sonuca varır:

Hâlâ Avrupa'nın önyargılarının etkisindeydim ben ve ayrıntıları öğrenince şaşırımdan alıkoymıyorum kendimi. Köleliğin Doğu'da bir çeşit evlat edinme olduğunu anlamak için biraz yaşamış olmak yeterliydi. Bu ülkede kölenin yaşam koşulları, fellahtan ve özgür rayadan çok daha iyiydi kuşkusuz. (Nerval, 2012: 204)

Nerval, bu savın doğal sonucu olarak, köleliğin Doğu'da Batı'ya göre daha ılımlı olduğunu gözlemler.

Hıristiyan Avrupa'nın, sömürgelerdeki kölelerini, çok ağır işlerde çalışmaya zorlayarak Türklere çok daha gaddarca davrandığını düşünmek utanç vericidir. (Nerval, 2012 : 590)

Olumsuz tutumunu aşan yazara göre bu büyük bir gelişme ve olumlu bir farklılıktır. Doğu'daki düzenin ne denli insancıl ve kalıcı bir nitelik taşıdığını anlar. Zira efendisinden memnun kalmayan Doğu'lu bir kölenin, herhangi bir çaba harcamaksızın, satılmasını isteme hakkı vardır. Nerval, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kölelere babacan bir iyilikle davranıldığını ve korkunç koşullar altında eziyet çekmeye mahkûm olmadıklarını açıklar. Sarayda yaşayan kadınların da eğitilmiş olduğu değerlendirmesini aynen şöyle sürdürür:

Saray kadınlarına gelince, birer bilgindir onlar; sultanın yakın çevresindeki her hanım, tarih, şiir, müzik, resim ve coğrafya konusunda ciddi bir öğrenim görür. Bu hanımların çoğu ressam ya da şairdir ve dört duvar arasına kapatılmış sevmeye değer bu varlıkların yeteneğinin ürünü olan manzumelerin ya da gazellerin Pera'da dilden dile dolaştığına sık sık tanıklık edilir". (Nerval, 2012 : 601)

Doğu'ya açılan kapının eşiğindeki romantik şairi etkileyen bir başka görüntü de bir Mısır paşasının büyük ve gösterişli saray bahçesidir. Nitekim doğayı, insanoğlu ve yaşamla buluşturmak isteyen yazarın iç dünyasını süsleyen tüm öğeler, Mısır paşasının tılsımlı bahçesinde karşımıza çıkar. Hayran kaldığı bahçedeki gözlemlerini detaylı bir şekilde kaleme alan gezgin, inceliklerin oluşumuna ortam hazırlayan bahçe üzerine şu sözcükleri söylemekten kendini alamaz:

Yeniden bahçelere indik. Tanrım ne kadar çok gül var burda! (...) Ama bahçe konusunda henüz bir şey söylemedim. Binaların içleri söz konusu olduğunda, Doğu'luların zevki eleştirilebilir, ama bahçelerine hiçbir şey söylenemez. Her yanda, yemiş bahçeleri, çardaklar, Rönesans'ı hatırlatacak şekilde kesilmiş porsuk ağaçları görürsünüz. Hiçbir heykel görülmez bu bahçelerde, ama çeşmeler hayranlık verici bir zevke tanıklık eder". (Nerval, 2012: 277)

Tarihi ve kültürel dokusu ile uygarlıkların doğup geliştiği, zenginlik ve görkeme sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayanlar, paylaşımlarını genellikle "kahvehane" aracılığıyla aktarırlar. Nerval'e göre, keyifle nargile içmek, kendisine hem yakın hem de egzotik gelen gölge oyunlarını seyretmek ya da Binbir Gece masallarını dinlemek için sık sık gidilen kahvehaneler, genç, yaşlı, zengin, fakir ayrımı olmaksızın insanları kendine çeker ve bu demokratik uzam Osmanlı / Türk imgesinin tipik unsurlarından biridir.

Nerval için kahveler konusunda ilginç şeylerden birisi de kendisini masal havasına kaptıran ister Ermeni olsun ister Türk, farklı dil, din ve ırktan insanların ortakçana yaşadığı uyumlu ve barışsever havadır. Bu, doğu yolculuğu sırasında ne Yunanistan'da, ne Mısır'da ne Lübnan'da ne de Suriye'de arayıp bulduğu sevgi, kardeşlik ve hoşgörü havasıdır". (İnal, 1994: 2303)

Nerval, İstanbul'da halk tiyatrosu perdesinde yerini bulan, yetişkinlerle çocukları birleştiren Karagöz-Hacivat kukla gösterilerine ve dekorlarına hayran olmaktan kendini alamaz. İzleyici kitlesi gibi "gölge"nin büyüüne

kapılan Nerval de çocuklaşır. Karagöz'ün en çarpıcı tasvirlerini sunan yazar, çocukluğunun altın çağına özlem duyan romantik akımın önemli üyelerindedir. Pantomim, sirk ve sokak gösterisinden son derece etkilenen Nerval, Türk kuklasının kendisine özgü niteliklerini belirtir ve Karagöz'ü kendi tarzında yorumlar. Nerval'e göre Karagöz'ün yüzü koyun yatarak diğer kuklaların üzerinden geçtiği bir köprü taklidi yapması, aslında Batı ile Doğu arasında bir geçiş arzusunun olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Bu imge aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin önyargıları gidermek ister gibidir. Bu noktada Nerval, gölge oyununa çağırışında bulunur ve Türk tiyatrosu ile Fransız tiyatrosunun aslında birbirinden çok uzak olmadığını dile getirir.

Çeşitli dinlere ve ezoterik bilgilere her zaman ilgi duyan Nerval, Ramazan gecelerindeki eğlencelere ve ibadetlere dikkati çeker. Tinsel arayışlarını sürdüren Nerval, her şeyde tanrının varlığını ve resmini gören, yaşadığı her olayı olduğu gibi kabullenerek, yazgısına koşulsuz teslimiyetle bağlı olan insanı ortaya çıkarır ve anlatımına devam eder:

Bu adamcağızlar Ramazan gecelerini, meddahları dinlemekle ya da *Karagöz* seyretmekle geçiriyorlardı sadece; her sefer, Kuran'dan on kadar âyetin okunduğu ve *rekât* denilen namazlarına da vakit ayırmak durumundaydılar. Her gece en iyisi camilerde, evde ya da eğer insanın evi yoksa, ancak kahvehanelerde uyuyabilenlerin başına geldiği gibi sokakta, yirmi rekat namaz kılmak gerekiyordu. Demek ki, dini bütün bir Müslümanın, her gece, iki yüz âyet okuması gerekiyordu; bu da, otuz gecede, altı bin ayet yapardı. Masallar, gösteriler ve gezintiler, bu dini görevin yorgunluğunu atmaya yarıyordu ancak". (Nerval, 2012: 731)

Gezgin, Doğu'lu insanı, gelenek ve göreneklerine bağlı, zaman zaman iç dünyalarına dalarak, mistik bir heyecanla dua ederek ölüme hazırlanan yüce bilgelikler olduğu saptamasını yapar. Nerval'in akılcı ve irdeleyici bir yaklaşımla ele aldığı bazı dinleri ve insan yaşamını sınırlandıran dogmaları ve bazı din adamlarının yozlaştırıcı yönlerini eleştirdiğini söyleyebiliriz.

Nerval, yalnızca Doğu'lu kadına ilişkin bilgiler vermez. Aynı zamanda Doğu'lu erkeklerin kıyafetleri konusunda, Batı'lı erkeklere göre daha şanslı olduklarını dile getirir. Gezgin için Batı'lı erkekler, vücut kusurlarını belirginleştiren kıyafetler giymek zorunda kalırken, Doğu'lu erkekler şalvarlar, cepkenler, silahlarla donatılan kemerlerle vücutlarına görkem katma şansına sahip olmaktadır. Dökülen saçlarını fesin altında gizleyip, ağaran sakallarını boyayabilen Doğu'lu erkeklerin dış görünüşünü, Nerval oldukça etkileyici bulur.

Nerval'in yolculuğunda onu çok fazla etkileyen uzam, Asya ile Avrupa'yı birleştiren tılsımlı şehir İstanbul'dur. Dünyanın yönetildiği bir merkez olma özelliğini taşıyan İstanbul'a ayak basan Nerval'in dikkatini çeken özellik, şehrin sadece görkemli görüntüsü değil, sosyal yaşamına ilişkin ayrıntıdır. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu içinde barınan farklı dinden, milletten ve kültürden insanların kardeşçe bir arada yaşamaları ve birbirlerine hoşgörü göstermeleridir. Okura aktardığı izlenimler, diğer Batı'lı gezginlerden oldukça farklıdır ve Pera'daki duyguları şu tümcelerde yansımasını bulur:

Ne garip bir kent Konstantinopolis! İhtişam ve sefalet, gözyaşları ve sevinç; başka yerlerdekinden çok daha fazla keyfi davranış, ama aynı zamanda da daha fazla özgürlük var burada; dört farklı halk birbirinden çok da nefret etmeden birlikte yaşıyorlar. Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler, aynı toprağın evlatları olan bu insanlar, bizim çeşitli taşra halklarımızın ya da farklı taraftar gruplarının beceremediği gibi değil, çok daha fazla hoşgörü gösteriyorlar". (Nerval, 2012 : 554)

Doğu'ya gelen her gezginin görmeyi arzuladığı en önemli kişi, Osmanlı padişahıdır. Bu ereğine ulaşabilmek için Cuma selamlıklarına ya da At Meydanı'ndaki etkinliklerine katılan yazar, zengin bir şatafat içinde görmeyi umduğu padişahı bulamaz. Nerval'in seyahatnamesinde saraylar, camiler, hanlar, hamamlar, çeşmeler ve anıtlar, resmettiği Doğu tablosunun vazgeçilmez unsurlarıdır. Osmanlı/ Türk kültürünün ve inanç dizgesini oluşturan saray protokolü, Ramazan ve Kurban Bayramları, Arife ve Bayram törenleri, Kılıç alayı ve sünnet şölenleri, yapıtta etkin bir biçimde yansımasını bulur ve Batı'da da ilgiyle karşılanır.

Sonuç olarak *Doğu'da Seyahat*'te Nerval, farklı dinlerde ve dillerde evrenin yaratıcısının kutsallığının eşit olduğunu dile getirir. Gezgin kimliğiyle ona mutsuzluk, umutsuzluk, karamsarlık, çaresizlik ve onulmaz yaralar armağan eden Batı'dan kaçan yazara göre Doğu, ideal bir yaşam uzamında kardeşlik ve hoşgörü havası sunar. Sanatçı duyarlılığı ile çocukluk ve gençlik günlerinin coşkusu yeniden oluşturmaya çalışan Nerval'in *Doğu Yolculuğu*, yaşamında belirleyici bir rol oynar ve kendisinden sonra gelen yazın ve sanat dünyasını derinden etkiler. Genç yaşta tutulduğu bir melankoli nöbeti sonrasında Paris'te Vieille-Lanterne sokağında kendini asan romantik gezgin, karmaşada bir ahenk bulur belki de düşlerinde çıktığı Doğu yolculuğunda. Zincirlerinden kurtardığı ruhunu ve bedenini, bu uzamda bir başka deyişle Doğu'da arındırır.

KAYNAKÇA

Kitap:

- KULA, Onur Bilge. (2010). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KUMRULAR, Özlem. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Çeviri Kitap:

- NERVAL, Gérard de. (2012). *Doğu'da Seyahat*. (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- SAİD, W.Edward, (1995), *Oryantalizm (Doğubilim) Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (Çev. Nezh Uzel). İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Makale:

- İNAL, Tuğrul. (1994). "Gérard de Nerval'in İstanbul Seyahati", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu X. Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül 1986, cilt V: 2301-2307.